

УДК 378.018.8:373.011.3-051]:378.017:808-027.568(045)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Наталка Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-4823-3463

E-mail: natalkadudnik@gmail.com

У статті досліджено теоретичні засади формування риторичної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки. Встановлено, що проблема формування риторичної компетентності майбутніх педагогів перебуває у фокусі комплексного дослідження фахової підготовки майбутнього педагога, яке здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Розглянуто погляди учених на сутність формування риторичної компетентності майбутніх педагогів. Визначено, що «риторична компетентність» майбутніх педагогів є важливою складовою їхньої підготовки в ЗВО і передбачає вміння ефективно формувати комунікативну стратегію, формулювати думку логічно, доступно, комунікувати, уміло використовувати риторичні прийоми з метою формування індивідуального ораторського стилю.

Ключові слова: риторика; мова; комунікація; мовно-комунікативна компетентність; риторична компетентність; майбутні педагоги; компетентнісний підхід; риторичні знання, уміння і навички.

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Natalka Dudnyk, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4823-3463

E-mail: natalkadudnik@gmail.com

The article examines the theoretical foundations of the formation of rhetorical competence of future teachers in the process of professional training. It has been established that the problem of forming the rhetorical competence of future teachers is in the focus of a comprehensive study of the teacher's professional training, which is carried out on the basis of the competence approach. The views of scientists on the essence of the formation of rhetorical competence of future teachers are considered. The following components are distinguished in the structure of professional competence: theoretical, methodical, professional competence; socio-pedagogical, differential-psychological and auto-psychological competence. It was established that the "rhetorical competence" of future teachers is an important component of their training in higher education and involves the ability to effectively form a communicative strategy, formulate an opinion logically, accessible, communicate, skillfully use rhetorical techniques in order to form an individual oratorical style.

It has been proven that in order to develop and form the language and communication skills and skills of students, the teacher must possess rhetorical competence, because for the provision of quality educational services, it is important not only to have information and be able to process it, but also to provide it in a high-quality manner to those seeking education. In the educational process of the future teacher, it is advisable to implement measures aimed at the formation of rhetorical competence: project technologies, trainings, master classes on the basics of public speaking, self-motivation, discussions, role-playing rhetorical games-improvisations, rhetorical exercises, exercises for mastering language techniques (setting the voice, developing diction, intonation, correct breathing). This will contribute to the formation of highly qualified teachers capable of solving a number of tasks professionally.

Keywords: rhetoric; language; communication; linguistic and communicative competence; rhetorical competence; future teachers; competence approach; rhetorical knowledge, skills and abilities.

Перед вищою школою України стоїть завдання підготовки вчителя нової генерації, здатного втілювати в життя основні принципи розбудови Нової української школи, своєрідного «агента змін», який є генератором і транслятором прогресивних педагогічних ідей, мотивує до змін, реалізує прогресивні ідеї та інновації, здатний до успішної конкуренції. Відповідно до цього прийнято нові законодавчі норми. Міністерством освіти і науки та Українським інститутом розвитку освіти спільно з учителями і адміністрацією шкіл, професіоналами, які здійснюють підготовку вчителів, надають освітні послуги в процесі підвищення їхньої кваліфікації та займаються сертифікацією вчителів розроблено професійний стандарт за трьома вчительськими професіями: вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти; вчитель закладу загальної середньої освіти; вчитель із початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста). У документі визначено загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і професійні компетентності, якими має володіти вчитель. Серед професійних компетентностей є і мовно-комунікативна.

Відповідно до професійного стандарту мовно-комунікативна компетентність передбачає:

- «здатність забезпечувати здобуття учнями освіти державною мовою;
- здатність забезпечувати (за потреби) здобуття учнями освіти з урахуванням особливостей мовного середовища в закладі освіти (мова відповідного корінного народу або національної меншини України); здатність забезпечувати навчання учнів іноземній мові та спілкуватися іноземною мовою у професійному колі (для вчителів іноземної мови);
- здатність формувати і розвивати мовно-комунікативні уміння та навички учнів» [6].

На нашу думку, щоб розвивати і формувати мовно-комунікативні уміння та навички учнів учитель має володіти риторичною компетентністю, адже для надання якісних освітніх послуг важливо не тільки володіти інформацією та вміти опрацювати її, а й якісно надавати її здобувачам освіти.

Про актуальність формування риторичної компетентності свідчать численні праці сучасних вітчизняних науковців, зокрема: теоретичні й методологічні засади розвитку риторики і красномовства на сучасному етапі функціонування розробила Г. Сагач; предмет риторики, основний зміст понять і всіх розділів класичної риторики розглянуто у працях Л. Мацько та О. Мацько; теоретичні та практичні засади риторики і закони риторичної діяльності обґрунтувала у низці своїх наукових праць М. Пентиліук; Н. Голуб досліджує проблему формування риторичної компетентності майбутнього педагога; принципи вивчення риторики та риторизацію освітнього

простору сучасної школи в контексті компетентнісного (життєтворчого) підходу вивчає В. Нищета; дисертаційне дослідження Т. Конівіцької присвячене проблемі формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах освіти; формування риторичної культури старшокласників під час вивчення предметів гуманітарного циклу досліджує О. Кирильчук; розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти досліджує О. Кучерук.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад формування риторичної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки в контексті компетентнісного підходу.

Проблема формування риторичної компетентності майбутніх учителів перебуває у фокусі комплексного дослідження професійної підготовки педагога, яке здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Тому, насамперед, розглянемо погляди учених на сутність компетентнісного підходу.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських рис, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [8].

На думку К. Рудніцької компетентнісний підхід «переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок майбутніх фахівців у площину формування і розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це вимагає від викладача змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини» [9, с. 241]. Тобто, за умов компетентнісного підходу завданням викладача є організація такого освітнього середовища, в якому здобувач освіти переходить від пасивного засвоєння знань, умінь і навичок до дослідницької активної, самостійної та самоосвітньої діяльності.

Ми догоджуємося із думкою О. Дубасенюк, яка доводить, що компетентнісний підхід «спрямований на професійну компетентність як якість особистості майбутнього педагога / фахівця, що характеризує рівень його інтеграції як у середовище професійної діяльності, так і в різні соціальні середовища, входження в які передбачає виконання різних соціальних ролей» [1, с. 107]. У структурі професійної компетентності учена виділяє такі складові: теоретична, методична, фахова компетентність; соціально-педагогічна, диференційно-психологічна та аутопсихологічна компетентності. Зважаючи на це, термін «професійна компетентність» розглядаємо як сукупність інтегрованих знань, умінь і досвіду та особистісних рис, які дозволяють фахівцю ефективно проєктувати й здійснювати професійну діяльність, тобто професійно реалізуватися.

З-поміж усієї сукупності компетентностей учителя особливого значення набуває риторична, оскільки в період дистанційного навчання, у часи суцільної інформатизації і комп'ютеризації вміння здійснювати комунікацію в різних ситуаціях спілкування і в різноманітних форматах (від діалогу до масової та міжкультурної комунікації) набувають особливої актуальності. Відповідно сформованість риторичної компетентності надає суттєві переваги у професійній перспективі та конкурентоспроможність фахівця, оскільки знання з риторики, вміння майстерно володіти словом, безперечно, становить основу освіченості та професіоналізму.

Подамо деякі тлумачення поняття «риторична компетентність» у таблиці 1.

Таблиця 1

Поняття «риторична компетентність» у науково-педагогічній літературі

Визначення	Автор
«складова комунікативної та професійно-педагогічної компетентностей; інтегративна якість, що виражається через здатність особистості усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного тексту, створюючи психологічний комфорт в умовах конкретної комунікації»	О. Корчова [4]
«здатність суб'єкта успішно реалізовувати риторичну діяльність у професійній царині, що ґрунтується на системних знаннях із риторики, розвиткові та вдосконаленні риторичних умінь і навичок, а також сукупності особистісних якостей, які охоплюють розуміння, мотивацію та рефлексію»	В. Нагаєв [4]
«найвищий рівень комунікативної компетентності; інтегративна особистісна якість, яка обіймає володіння риторичними знаннями, уміннями особистості, риторичним потенціалом, що в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані та закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності»	В. Нищета [7]
«теоретична та практична здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю»	С. Толочко [10]
«поєднання теоретичної та практичної готовності фахівця до продукування текстів різного типу відповідно до мети і ситуації публічного мовлення; умілого використання риторичних засобів з метою впливу на адресата у процесі мовної комунікації; риторичного й особистісного розвитку та самовдосконалення».	Н. Янц [11]

Узагальнивши погляди учених на зміст поняття «риторична компетентність» уважаємо, що вищезначена компетентність майбутніх педагогів є важливою складовою їхньої підготовки в ЗВО і передбачає вміння ефективно формувати комунікативну стратегію, формулювати думку логічно, доступно, комунікувати, уміле використання риторичних прийомів, формування індивідуального ораторського стилю. До професійно-риторичної діяльності педагога належать: дотримання норм літературної мови і культури професійного мовлення, використання технік професійного спілкування, уміле застосування невербальної комунікації, дотримання етичних норм у професійній комунікації тощо.

Формування риторичної компетентності майбутніх педагогів неможливо здійснювати в рамках вивчення одного навчального предмету, системність прояву риторичних здібностей формується лише комплексним застосуванням набутих знань, умінь, досвіду під час оволодіння циклом дисциплін загальної й професійної підготовки. У контексті формування риторичної компетентності у закладах вищої педагогічної освіти – це українська мова за професійним спрямуванням, педагогіка, психологія, педагогічна майстерність, вступ до спеціальності тощо. Формуванню риторичної компетентності майбутніх педагогів сприяє і засвоєння інтегрованих соціально-гуманітарних дисциплін: філософії, логіки, етики, естетики, культурології тощо.

В освітньому процесі майбутнього педагога доцільно впроваджувати заходи,

спрямовані на формування риторичної компетентності: проєктні технології, тренінги, майстер-класи з основ ораторського мистецтва, самомотивування, дискусії, рольові риторичні ігри-імпровізації, риторичні вправи вправи для опанування мовними техніками (вироблення дикції, постановка голосу, правильне дихання, інтонація). Це сприятиме становленню висококваліфікованих педагогів, здатних професійно вирішувати низку завдань:

- «подолання комунікативних бар'єрів і, як наслідок, формування контактної особистості та створення психологічно комфортної комунікативної взаємодії;
- розвиток умінь ведення бесіди як основного виду діалогічної комунікації;
- оволодіння вербальними і невербальними засобами комунікації;
- засвоєння не лише способів комунікацій, а й інструментів впливу на свідомість і підсвідомість особистості;
- розвиток мистецтва презентації та самопрезентації, тренінгової діяльності та публічного виступу тощо» [2, с. 121].

На думку Т. Конівіцької вищевказані форми та методи підготовки майбутніх педагогів дозволять навчитися:

- «дотримуватися правил спілкування, тобто грамотно та виразно висловлювати свої думки;
- вміння слухати і чути;
- утримуватись від оцінки особистості (партнера, клієнта чи аудиторії), толерантно ставитися до особистості, не принижувати її гідності, підтримувати;
- техніки мовлення та її коригуванню (керувати голосом, інтонувати) відповідно до ситуацій мовлення;
- дотримуватися всіх норм і культури невербальної поведінки (відповідні жести, міміка, утримання зорового контакту з клієнтом, аудиторією);
- дотримуватися обґрунтованої просторової організації дистанції (проксемика) під час спілкування тощо;
- використовувати вплив і переконання коректно й аргументовано, враховуючи цінність особистості;
- розуміти аспекти маніпулювання, але не використовувати у своїй професійній діяльності;
- дотримуватися норм і правил проведення публічних виступів (доводити свою думку за всіма правилами етикету, толерантно ставитися до аудиторії)» тощо [3].

Отже, формування риторичної компетентності майбутнього педагога відбувається внаслідок оволодіння ними риторичними знаннями, вміннями і навичками, формуванням відповідних ціннісних орієнтацій та набуттям досвіду практичної комунікативної діяльності, що можливе лише через поєднання теоретичної та практичної складової. Процес формування риторичної компетентності у майбутніх педагогів, на нашу думку, має відбуватися в як під час безпосереднього навчання в закладі вищої педагогічної освіти, чому сприятиме вивчення дисциплін загальної й професійної підготовки, так і в процесі саморозвитку та самоосвіти.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в удосконаленні процесу формування риторичної компетентності майбутніх учителів шляхом розроблення, удосконалення та застосування відповідних електронних освітніх ресурсів у закладі вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубасенюк О. А. Реалізація задачного підходу у професійній підготовці майбутнього вчителя. *Нові технології навчання: матеріали Міжнар. конф. «Духовно-моральне виховання і професіоналізація: виклади ХХІ століття»*. Київ – Вінниця, 2010. № 66, ч. 1. С. 159–164.
2. Конівіцька Т. Я. Риторична складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ; Вінниця, 2017. Вип. 49. С. 119–122.
3. Конівіцька Т. Я. Риторичні аспекти діяльності психологів у надзвичайних ситуаціях. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів (Львів, 28–29 березня 2019)*. Львів: ЛДУ БЖД, 2019. С. 383–385.
4. Корчова О. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. № 6(50). С. 196–206.
5. Нагаєв В. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*. Житомир, 2015. С. 58–70.
6. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель із початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf.
7. Нищета В. А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*. Житомир, 2015. С. 58–70.
8. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
9. Рудніцька К. В. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1(38). С. 241–244.
10. Толочко С. В. Практикум з основ красномовства: методичні вказівки до виконання вправ та завдань із дисципліни для студентів денної та заочної форм навчання. Київ: НУБіП України, 2020. 118 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний Вісник ДВНЗ «Переяслав Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 174–183.

REFERENCES

1. Dubaseniuk, O. A. (2010). Realizatsiia zadachnoho pidkhodu u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia [Implementation of the problem-based approach in the professional training of the future teacher]. *Novi tekhnolohii navchannia: proceedings of International Conference*. Kyiv – Vinnytsia, 159–164 [in Ukrainian].
2. Konivitska, T. Ya. (2017). Rytorychna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv [Rhetorical component of professional competence of future psychologists.]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv; Vinnytsia, 49, 119–122 [in Ukrainian].
3. Konivitska, T. Ya. (2019). Rytorychni aspekty diialnosti psykholohiv u nadzvychainykh sytuatsiiah [Rhetorical aspects of psychologists' activity in emergency situations]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku systemy bezpeky zhyttiediialnosti: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Lviv, 383–385 [in Ukrainian].

4. Korchova, O. (2015). Strukturno-zmistovi skladnyky rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomicnoi sfery [Structural and content components of rhetorical competence of future specialists in the socionomic sphere]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. Sumy. Sumy, 6(50), 196–206 [in Ukrainian].
5. Nahaiev, V. (2015). Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukraïnskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt. [Conceptual parameters of research-experimental teaching of the Ukrainian language in primary school: rhetorical aspect]. *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*. Zhytomyr: ZhDUim. I. Franka, 58–70 [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiïamy “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel iz pochatkovoï osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)”. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf [in Ukrainian].
7. Nyshcheta, V. A. (2015). Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukraïnskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt [Conceptual parameters of research-experimental teaching of the Ukrainian language in primary school: rhetorical aspect]. *Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori*. Zhytomyr ZhDU im. I. Franka, 58–70 [in Ukrainian].
8. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy № 1556-VII vid 01.07.2014. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
9. Rudnitska, K. V. (2016). Sutnist poniat “kompetentnisnyi pidkhid”, “kompetentnist”, “kompetentsiia”, “profesiïna kompetentnist” u svitli suchasnoi osvitnoi paradyhmy [The essence of the concepts “competence approach”, “competence”, “competence”, “professional competence” in the light of the modern educational paradigm]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: “Pedahohika. Sotsialna robota”*, 1(38), 241–244 [in Ukrainian].
10. Tolochko, S. V. (2020). Praktykum z osnov krasnomovstva [Workshop on the basics of eloquence]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Yants, N. (2014). Rytorychna kompetentnist yak skladova profesiïnoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha [Rhetorical competence as a component of the professional competence of a social teacher]. *Humanitarnyi Visnyk DVNZ “Pereiaslav Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Hryhoriia Skovorody”*, 33, 174–183 [in Ukrainian].